

Forventet pensjoneringsalder 1986–2006:

Unge uførepensjonister trekker pensjonsalderen ned

AV ODDBJØRN HAGA

SAMMENDRAG

Vi har i denne artikkelen sett på forventet pensjoneringsalder i perioden 1986–2006.

Etter en moderat nedgang fra 2001 til 2003, har forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år økt de siste par årene. Den forventede pensjoneringsalderen ved fylte 50 år var i 2006 på 63,5 år. Dette er samme nivå som i 2001. Utviklingen for menn er spesielt gledelig, med en økning på 0,4 år de siste to årene, fra 63,6 til 64,0 år.

Ved fylte 18 år har derimot forventet pensjoneringsalder gått betydelig ned, fra 61,0 år i 2001 til 59,5 år i 2006. Det er særlig uførepensjonering blant unge som trekker pensjoneringsalderen ned.

Over et lengre tidsperspektiv ser vi at forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år har holdt seg relativt stabil, mens forventet pensjoneringsalder ved fylte 18 år har vist en nedadgående tendens.

Forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år er i dag på samme nivå som i perioden 1987–1990 til tross for at AFP-ordningen isolert sett reduserte den reelle pensjonsalderen med om lag ett år. Dette går på tvers av den utbredte oppfatningen at den reelle pensjonsalderen stadig går nedover.

INNLEDNING

Antall personer med uførepensjon økte sterkt de to første tiårene etter at Folketrygden ble innført i 1967. Det ble et mål å stanse denne utviklingen, og heve den reelle pensjoneringsalderen. Vi vil i denne artikkelen se nærmere på hvordan det har gått. Som indikator for den reelle pensjoneringsalderen brukes forventet pensjoneringsalder.

Vi har også mulighet til å beregne den faktiske gjennomsnittlige pensjoneringsalderen for et fødselskull for pensjonering etter fylte 50 år. Gjennomsnittlig faktisk pensjoneringsalder kan vi nå beregne for de som fylte 50 år i 1986 eller senere, det vil si de som fyller 70 år fra 2006.

FORVENTET PENSJONERINGSALDER

Det finnes ulike metoder for å beregne pensjoneringsalder, og forventet pensjoneringsalder blir sett på som det mest robuste målet for å vurdere endringer over tid. Metoden sier noe om når en kan forvente at personer med en gitt alder vil bli pensjonert.

Vi kan beregne forventet pensjoneringsalder for ikke-pensjonerte personer i ulike aldre. Figur 1 viser forventet pensjoneringsalder for fire alderstrinn: 18, 30, 50 og 62 år for perioden 1986 til 2006. Som det framgår av figuren, vil forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år være høyere enn forventet pensjoneringsalder ved fylte 18 år. Dette er fordi at muligheten for å bli pensjonert i alderen 18–49 år ikke lenger er tilstede for en 50-åring. I 2006 var forventet pensjoneringsalder for en person på 50 år på 63,5 år, mens den for en person på 18 år var 59,5 år. For en person på 62 år var forventet pensjoneringsalder 65,5. Av figur 2 ser vi at den forventede pensjoneringsalderen for kvinner var oppmot et år lavere enn for menn.

Hvilke ordninger inngår i beregningen

Pensjonssystemet i Norge består av Folketrygden, Avtalefestet pensjon (AFP) og tjenstepensjoner. Hvilke ordninger innenfor Folketrygden som bør regnes med kan være et skjønnsspørsmål. I våre beregninger regner vi med Folketrygdens alders- og uførepensjon. Fra 2004 er også tidsbegrenset uførestønad med i beregningene. Denne ordningen ble innført i 2004 som et alternativ til varig uførepensjon. Formålet med den nye ordningen var å hindre varig utstøting fra arbeidslivet. Det kan diskuteres i hvilken grad tidsbegrenset uførestønad bør regnes som pensjonering. Det er en midlertidig stønad, og ikke en varig pensjon. For mange er det nok likevel en begynnelse på pensjonisttilværelsen, ved at de etter en tid på midlertidig stønad vil gå over på varig uførepensjon. En viktig grunn til at vi har denne ytelsen med i beregningen er likevel at vi ellers ville få brudd i tidsrekken, som ville vanskeliggjøre sammenlikning av forventet pensjoneringsalder før og etter 2004.

Tjenstepensjoner utbetales som hovedregel som et tillegg til Folketrygden, med samme pensjoneringstidspunkt. En del arbeidstakere har særaldersgrenser der pensjonsalderen kan være så lav som 60 år, i noen tilfeller enda lavere. Disse er ikke med i beregningsgrunnlaget da dette er praktisk vanskelig å få til. Vi mener likevel at vi får en god indikator for utviklingen i den reelle pensjoneringsalderen.

For å undersøke om modellen for forventet pensjoneringsalder gir gode indikasjoner med tanke på den faktiske pensjoneringsalderen, har vi også beregnet forventet avgangsalder¹ fra yrkeslivet for perioden 1986–2004. Denne viser at både nivået og utviklingen over tid følger utviklingen i forventet pensjoneringsalder ganske nært.

¹ Beregningsmåten tilsvarer forventet pensjoneringsalder, men der vi ser på overgang fra yrkesaktivitet målt med pensjonsgivende inntekt. Vi har definert en person som yrkesaktiv hvis pensjonsgivende inntekt er høyere enn 1,5 G (grunnbeløpet i Folketrygden). Dette gir om lag samme andel yrkesaktive som SSBs arbeidskraftundersøkelser.

Metode for beregning av forventet pensjoneringsalder, og faktisk pensjoneringsalder for fødselskull.

Forventet pensjoneringsalder

Forventet pensjoneringsalder er lik produktsummen av alder og sannsynligheten for å bli pensjonert i gitt alder. Følgende formel gir forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år:

$$FPA(50) = \sum_{x=50}^{70} x * p(x) = 50 * p(50) + 51 * p(51) + \dots + 70 * p(70)$$

Der p(x) er sannsynligheten for å bli pensjonert i alder x. Sannsynlighetene beregnes via overlevingsfunksjonen S(x) som er sannsynligheten for ikke å være pensjonert ved fylte x år. Når vi har beregnet S(x) får vi sannsynligheten som p(x)=S(x)-S(x+1).

Overgangsintensiteten i alder x, h(x) er lik antall som ble pensjonert i alder x dividert med antall som kunne blitt pensjonert. Overlevingssannsynligheten i alder x, ovl(x)=1-h(x) er sannsynligheten for at en som ikke er pensjonert før fylte x år heller ikke blir pensjonert før fylte x+1 år.

$$S(x) = \prod_{u < x} ovl(u)$$

dvs. produktet av overlevingssannsynlighetene for hver alder lavere enn x.

Faktisk pensjoneringsalder for fødselskull

Metoden er matematisk identisk med metoden for forventet pensjoneringsalder.

Datagrunnlag

Beregningene er basert på NAVs kopi av folkeregisteret, og statistikkdatabasen.

GÅR DEN FAKTISKE PENSJONERINGSALDEREN NEDOVER?

Forventet pensjoneringsalder ved fylte 62 år er i dag om lag ett år lavere enn i perioden før 1997, men har ellers vært svært stabil både i perioden før 1997 og i perioden etter 2001. Nedgangen kan i sin helhet tilskrives nedsatt aldersgrense for AFP, og er et anslag på den effekten AFP har hatt på pensjoneringsalderen.

Forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år har de siste årene ligget på et litt høyere nivå enn det gjorde på slutten av 1980-tallet. Gjennomsnittet for perioden 2001–2006 er om lag 0,2 år høyere enn det var i perioden 1987–1990. Virkningen av nedsatt aldersgrense for AFP er blitt kompensert for ved at det er en lavere tilbøyelighet til å bli uførepensjonert i alderen 50–62 år.

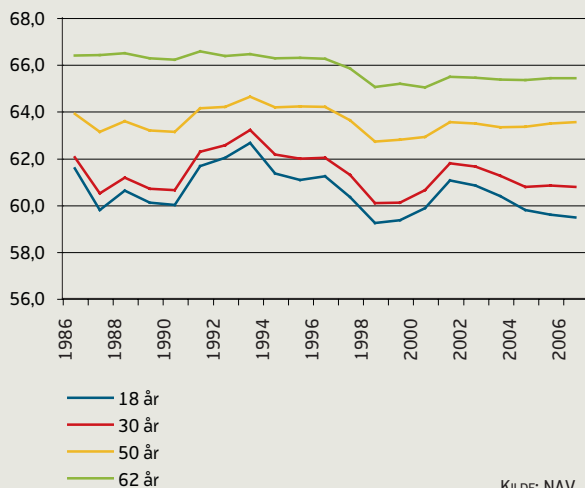
I gjennomsnitt er forventet pensjoneringsalder ved fylte 18 år den samme i perioden 2001–2006 som den var i 1987–1990, men mens den i det første perioden gikk oppover, har den i løpet av den siste perioden gått nedover.

En analyse basert på hele tidsserien kan gjøres ved hjelp av regresjonsanalyse (se rammesak om trendanalyse).

Regresjonsanalysen viser følgende:

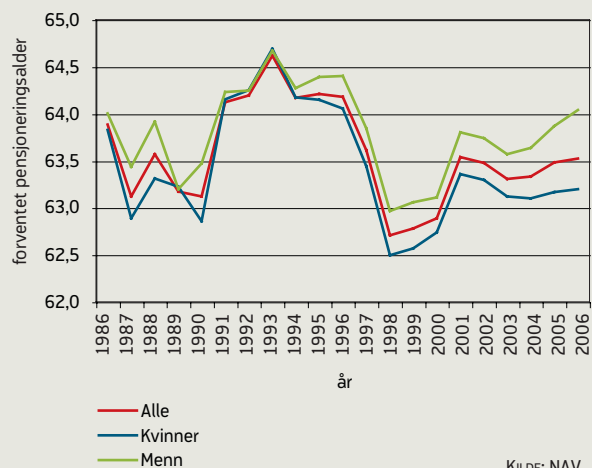
- Vi finner ikke empirisk belegg for å si at forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år de siste 20 årene har hatt en negativ trend.
- Det samme gjelder forventet pensjoneringsalder ved fylte 30 år.
- Vi finner derimot støtte for å si at forventet pensjoneringsalder ved fylte 18 år har hatt en negativ trend, som tilsvarer om lag 1,5 år på tyve år.

Figur 1: Forventet pensjoneringsalder ved fylte 18, 30, 50 og 62 år fra 1986 til 2006.

KILDE: NAV

Figur 2: Forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år fra 1986 til 2006, kvinner og menn.

KILDE: NAV

Trendanalyse.

Modell: $FPA = k + trend * t$

FPA står for forventet pensjoneringsalder, k er en konstant, t=1, 2, 3, ... er tiden (år), og trend er gjennomsnittlig endring i forventet pensjoneringsalder pr. år. Ved regresjonsanalysen får vi estimert parameteren trend og beregnet signifikanssannsynligheten, som er sannsynligheten for at trend er forskjellig fra null.

For forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år får vi en svak positiv trend for menn, og svak negativ trend for kvinner, men trendene er langt fra signifikante.

For forventet pensjoneringsalder ved fylte 30 år får vi svake negative trender for begge kjønn, men trendene er heller ikke her signifikante.

For forventet pensjoneringsalder ved fylte 18 år får vi signifikante negative trender.

FPA i alder:	Menn		Kvinner		Alle	
	Trend	Signifikans-sannsynlighet	Trend	Signifikans-sannsynlighet	Trend	Signifikans-sannsynlighet
18	-0,07	0,02	-0,08	0,07	-0,07	0,04
30	-0,03	0,28	-0,04	0,25	-0,035	0,25
50	0,05	0,28	-0,03	0,17	-0,02	0,27

FAKTORER SOM KAN FORKLARE NOE AV UTVIKLINGEN I FORVENTET PENSJONERINGSALDER

To faktorer bestemmer utviklingen i forventet pensjoneringsalder i perioden:

- Svingninger i tilgangsratene til uførepensjon
- Økning i tilgangen til AFP i årene 1996-1998, og en viss nedgang i 2001

Bruken av uførepensjon økte sterkt de første tiårene etter at Folketrygden ble innført. For å stoppe denne utviklingen fikk vi i 1991 en innstramning i de medisinske vilkårene for rett til uførepensjon. Dette førte til en kraftig nedgang i tilgangen, og til økt forventet pensjoneringsalder fra 1990 til 1993.

Tabell 1.

Forventet pensjoneringsalder ved fylte 50 år og fylte 62 år

År	50 år			62 år		
	Alle	Kvinner	Menn	Alle	Kvinner	Menn
1986	63,9	63,8	64,0	66,4	66,5	66,3
1987	63,1	62,9	63,4	66,4	66,5	66,4
1988	63,6	63,3	63,9	66,5	66,5	66,5
1989	63,2	63,2	63,2	66,3	66,5	66,1
1990	63,1	62,9	63,5	66,2	66,3	66,2
1991	64,1	64,2	64,2	66,5	66,7	66,5
1992	64,2	64,3	64,2	66,4	66,5	66,3
1993	64,6	64,7	64,7	66,4	66,6	66,4
1994	64,2	64,2	64,3	66,3	66,3	66,3
1995	64,2	64,1	64,4	66,3	66,4	66,3
1996	64,2	64,1	64,4	66,2	66,3	66,3
1997	63,6	63,4	63,8	65,8	66,0	65,7
1998	62,7	62,5	63,0	65,0	65,2	64,9
1999	62,8	62,6	63,1	65,2	65,4	65,1
2000	62,9	62,7	63,1	65,0	65,2	64,9
2001	63,5	63,4	63,8	65,5	65,6	65,4
2002	63,5	63,3	63,7	65,4	65,6	65,4
2003	63,3	63,1	63,6	65,4	65,5	65,3
2004	63,3	63,1	63,6	65,3	65,4	65,4
2005	63,5	63,2	63,9	65,4	65,4	65,5
2006	63,5	63,2	64,0	65,4	65,4	65,7

KILDE: NAV

Tabell 2.

Forventet pensjoneringsalder ved fylte 18 år og 30 år

År	18 år			30 år		
	Alle	Kvinner	Menn	Alle	Kvinner	Menn
1986	61,6	61,2	62,0	62,0	61,7	62,5
1987	59,8	58,9	60,6	60,5	59,6	61,4
1988	60,6	59,7	61,6	61,2	60,3	62,1
1989	60,1	59,6	60,6	60,7	60,2	61,2
1990	60,0	59,2	60,9	60,6	59,8	61,5
1991	61,6	61,3	62,1	62,3	61,9	62,7
1992	62,0	61,9	62,2	62,5	62,4	62,8
1993	62,6	62,6	62,8	63,2	63,1	63,4
1994	61,3	61,1	61,6	62,1	61,8	62,5
1995	61,1	60,6	61,6	62,0	61,5	62,5
1996	61,2	60,8	61,7	62,0	61,5	62,5
1997	60,3	59,9	60,8	61,3	60,8	61,8
1998	59,2	58,6	59,9	60,1	59,4	60,8
1999	59,3	58,7	60,0	60,1	59,4	60,8
2000	59,9	59,3	60,4	60,6	60,1	61,2
2001	61,0	60,6	61,6	61,8	61,3	62,4
2002	60,8	60,4	61,3	61,6	61,2	62,2
2003	60,4	59,9	60,8	61,2	60,7	61,8
2004	59,8	59,0	60,6	60,8	60,0	61,6
2005	59,6	58,9	60,4	60,8	60,0	61,7
2006	59,5	58,6	60,4	60,8	59,8	61,8

KILDE: NAV

Flere forhold førte til en økende tilbøyelighet til uførepensjonering fra 1994. Denne utviklingen toppet seg i årene 1998–99. Følgende momenter antas å kunne forklare mye av økningen:

- I 1994 fikk vi en regelendring som reduserte varighet på rehabiliteringspenger til høyst 1 år. En del av dem som mistet retten til rehabiliteringspenger gikk over til uførepensjon.
- Etter en prinsipiell trygderettskjennelse i 1995 må det antas å ha skjedd en liberalisering av trygdekontorenes praktisering av de medisinske vilkårene for uførepensjon (RTV-rapport 07/99).

Vi fikk i 2000 en innskjerpning i kravet om at attføring skulle forsøkes før uførepensjon kunne tilstås. Dette bidrog til reduksjon i tilgangen til uførepensjon i 2000 og 2001. I 2002 ser vi igjen en økning, som i hvert fall delvis kan forklares ved at attføring ikke nødvendigvis fører fram, og at det endelige resultatet likevel er blitt uførepensjonering (RTV-rapport 05/2005).

I 2004 ble ordningen med tidsbegrenset uførestønad innført. Dette kan ha medført en høyere tilgang i dette året, blant annet fordi flere har fått innvilget en tidsbegrenset uførestønad framfor flere perioder med rehabiliterings- eller attføringspenger. Dette kan delvis forklare at forventet pensjoneringsalder ved fylte 18 år gikk ned fra 2003 til 2004.

Bruken av AFP var relativt beskjeden før 1995. Det var en jevn økning i bruken fram mot 1997. I 1997–1998 økte tilgangen til ordningen sterkt som følge av at aldersgrensen ble satt ned, først fra 64 til 63 år i 1997, deretter ned til 62 år i 1998. Deretter holdt bruken seg på om lag samme nivå fram til 2000. Vi fikk en betydelig økning i tilgangen i første halvår 2000, før retten til friinntekt på 1G² ble tatt bort. Etter 2001 har tilgangen til AFP-ordningen vært stabil sett i forhold til befolkningen.

Betingelsene for pensjonering i 1998–2000 var spesielle, både på grunn av nedsettelsen av aldersgrensa for AFP, og fordi det var høy tilgang til uførepensjonering i denne perioden. Estimatenes for forventet pensjoneringsalder for disse årene må derfor tolkes med forsiktighet sett i et lengre perspektiv.

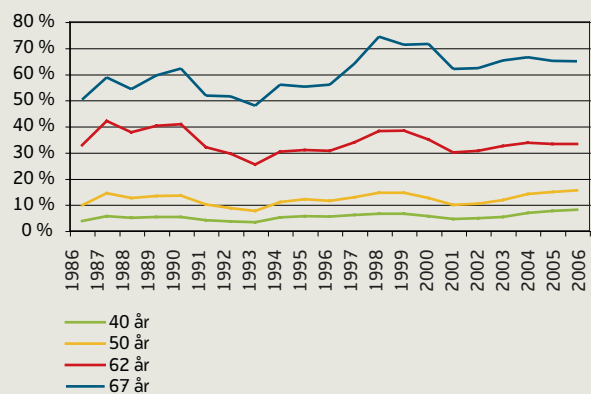
PENSJONERINGSMØNSTERET

Vi har sett at forventet pensjoneringsalder i dag er om lag som den var på slutten av 1980-tallet. Selve pensjoneringsmønsteret har likevel forandret seg. Det er nå høyere sannsynlighet for å bli uførepensjonert for personer under 40 år enn det var tidligere, og det er også flere som pensjonerer seg i alderen 62–67 år, på grunn av AFP-ordningen. Det har likevel vært en betydelig reduksjon i tilbøyeligheten til å bli uførepensjonert mellom 50 og 62 år.

Figur 3 viser forventet andel pensjonerte på ulike alderstrinn, og uttrykker hvor stor andel av befolkningen som vil være pensjonert på ulike alderstrinn gitt at pensjoneringsmønsteret holder seg konstant over noen år (kumulativ pensjonerings sannsynlighet). I 1987–1990 tilsa pensjoneringsmønsteret at om lag 40 prosent av befolkningen ville bli pensjonert før fylte 62 år, og om lag 60 prosent før fylte 67 år. De siste årene har disse andelene vært omlag 33 og 65 prosent.

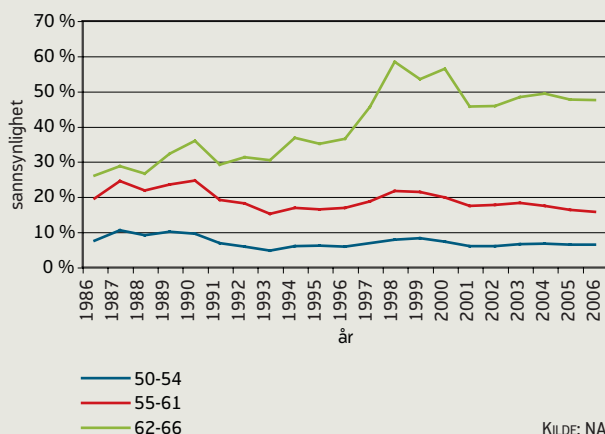
Figur 4 viser sannsynligheten for å bli pensjonert i ulike aldersintervaller, gitt at en ikke er blitt pensjonert tidligere (betinget sannsynlighet). Mens sannsynligheten for å bli pensjonert i alder 62–66 år har økt gjennom hele perioden,

Figur 3:
Forventet andel pensjonerte på ulike alderstrinn (kumulativ pensjonerings sannsynlighet)

KILDE: NAV

Figur 4:
Sannsynlighet for å bli pensjonert i ulike aldersintervaller, gitt at en ikke var blitt pensjonert tidligere (betinget sannsynlighet)

KILDE: NAV

² G er Folketrygdens grunnbeløp, fra 01.05.06 har det ligget på 62 892 kroner.

er sannsynlighetene for å bli pensjonert i intervallene 50-54 og 55-61 år nå betydelig lavere enn i 1987-1990. Sannsynligheten for å bli pensjonert mellom 55 og 61 år var i 2006 den laveste siden 1986, bortsett fra året 1993.

FAKTISK PENSJONERINGSALDER FOR ULIKE FØDSELSKULL

Vi kan nå beregne den faktiske gjennomsnittlige pensjoneringsalderen for de som fylte 70 år i 2006. Vi ser da på gruppen som ble pensjonert i alderen 50-70 år. Vi kan også lage gode prognoser for de kullene som fyller 70 år de nærmeste årene, fordi disse allerede har passert alderen da variasjon i tilgangsrater til uførepensjon og AFP spiller en rolle.

Faktisk pensjoneringsalder for de som fylte 70 år i 2006 er 0,4 år lavere enn forventet pensjoneringsalder i 2006. Den viktigste grunnen til forskjellen er at disse var 50–61 år i en periode med høyere tilgang til uførepensjon enn i dag. I tillegg ble de 62 år samtidig som aldersgrensen for AFP ble satt ned. Den faktiske pensjoneringsalderen forventes å holde seg på dagens nivå for de som fyller 70 år de neste to årene. Deretter forventes den å øke, for å nærme seg dagens nivå for forventet pensjoneringsalder.

Tabell 3:

Faktisk pensjoneringsalder for de som fylte 70 år i 2006, og som ble pensjonert i alderen 50–70. Prognoser for samme gruppe 2007–2010.

År	Faktisk pensjoneringsalder
2006	63,1
2007	63,1
2008	63,1
2009	63,2
2010	63,3

REFERANSER

RTV-rapport 07/99: *Utviklingen på uføreområdet*. Oslo: Rikstrygdeverket 1999
 RTV-rapport 05/2005: *Innskjerping i atførvilskåret i 2000*. Oslo: Rikstrygdeverket 2005